

ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: інноваційні технології та методики

Житомирський державний
університет імені Івана Франка

**ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА
ОСВІТА: ІННОВАЦІЙНІ
ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ**

Монографія

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2009

УДК 378.14.032

ББК 74.03

П84

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
від 27 листопада 2009 року, протокол № 5*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гуревич Р. С. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту математики, фізики і технологічної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Хоружа Л. Л. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського міського педагогічного університету імені Б.Г.Грінченка;

Гузій Н. В. – доктор педагогічних наук, професор завідувач кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

П84

Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 564 с.

ISBN 978-966-485-053-4

У монографії проаналізовано загальні інноваційні тенденції в сфері педагогічної освіти в контексті сучасних методологічних підходів; особливості розробки та впровадження у навчальну діяльність інноваційних технологій у процесі педагогічної освіти майбутніх учителів; сучасні методики підготовки майбутнього фахівця; методики формування в старшокласників громадянських і моральних ціннісних орієнтацій та розумових здібностей.

Монографію адресовано широкому загалу освіти, науковцям, викладачам, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

УДК 378.14.032

ББК 74.03

ISBN 978-966-485-053-4

© Видавництво Житомирського
державного університету
імені Івана Франка 2009

<i>Колесник Н. Є.</i> Технологія поетапної підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості молодших школярів.....	281
<i>Піддубна О. М.</i> Технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва	310

РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

<i>Антонова О. Є.</i> Методика навчання педагогічно обдарованих студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.....	330
<i>Клименок Ю. М.</i> Технологія підготовки студентів педагогічного факультету до роботи з інтелектуально обдарованими учнями	355
<i>Березюк О. С.</i> Методика поетапного управління процесом моделювання педагогічних ситуацій.....	377
<i>Власенко О. М.</i> Управління процесом формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій.....	391
<i>Дем'янчук О. О.</i> Методика формування гностичних умінь.....	417
<i>Захарчишина Ю. М.</i> Методика формування професійної соціокультурної компетентності сучасного військового фахівця.....	431
<i>Королюк О. М.</i> Методика диференціації самостійної роботи студентів у технічних коледжах	450
<i>Конетчук В. А.</i> Методика формування професійної спрямованості навчання предметів математично-природничого циклу в медичному коледжі	470

РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ ГРОМАДЯНСЬКИХ І МОРАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА РОЗУМОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ

<i>Корінна Л. В.</i> Технологія формування громадянських цінностей старшокласників у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею.....	484
<i>Слімчук В. І.</i> Модель процесу едукатії, що сприяє усвідомленню старшокласниками системи ціннісних орієнтацій їх навчальної діяльності.....	511
<i>Башиманівський О. Л.</i> Технологія формування інтелектуальних умінь старшокласників у процесі навчання предметів мовно-літературного циклу	531
ВИСНОВКИ	560
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	562

ТЕХНОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва розглядається як складний інтегрований процес, спрямований на усвідомлення мотивів, потреб професійної діяльності, формування оптимального обсягу знань, умінь та навичок, певного творчого досвіду.

Розроблена технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва розкриває особливості структури (з яких елементів та етапів складається процес підготовки), послідовність, зв'язок цих елементів. Структурними компонентами технології застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є: стимулюючо-мотиваційний, когнітивно-змістовий, художньо-творчий.

Згідно з розробленими науковцями підходами (А. З. Кіктенко, Н. В. Кузьміна, О. М. Любарська, О. М. Пехота, В. А. Сластьоніна та ін.) [8; 13; 19], стимулюючо-мотиваційний компонент є важливим у системі компонентів фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості. Стимулюючо-мотиваційний компонент передбачає організацію застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва, включає потреби, мотиви, бажання, інтереси, тобто все те, що вводить студента в процес навчання і підтримує цю активність упродовж усіх етапів навчальної діяльності.

Мотивація – процес спонукання людини до здійснення тих чи інших дій та вчинків; складний соціально-психологічний, інтелектуальний, емоційний та вольовий акт, який потребує аналізу й оцінки альтернатив, вибору та прийняття рішень [5, с. 78]. Мотив – це досить складне утворення, яке поєднує різні види спонукань: потреби, прагнення, цілі, інтереси, установки, ідеали, які містять у собі народна художня творчість. Тому до такого компонента технології вміщено певну кількість показників, що характеризують і розширюють уявлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості.

Стимулюючо-мотиваційний компонент охоплює чинники, що спонукають майбутніх учителів звертатися до системи спеціальних та психолого-педагогічних знань у їх педагогічній діяльності, а також питання, які дають змогу осмислити важливість методологічних знань і їх використан-

ня у педагогічній практиці. Серед головних чинників виділимо такі: стимулювання інтересу до застосування народної художньої творчості при викладанні образотворчого мистецтва; потреба у набутті психологічних, педагогічних, методичних і спеціальних знань, умінь і навичок з народної художньої творчості; прагнення до застосування знань, умінь і навичок з народної художньої творчості; спонукання майбутнього вчителя до самовдосконалення, саморозвитку. Основою реалізації цього компонента є мотивація, пізнавальний інтерес, тобто спрямованість особистості, звернена до галузі пізнання, процесу оволодіння знаннями. Проявом пізнавального інтересу є прагнення студента самостійно включитися в навчальний процес для вирішення проблемних задач, розширити свої знання з дисципліни, не включені в навчальну програму. Формування пізнавальних інтересів і розвиток творчої особистості – процеси взаємозв'язані. Пізнавальний інтерес породжує розвиток творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, закріплює і поглиблює пізнавальний інтерес до народної художньої творчості свого народу та народів світу.

Когнітивно-змістовий компонент передбачає наявність у вчителя образотворчого мистецтва знань, необхідних і достатніх для навчання учнів народному художньому мистецтву, пов'язаних з образотворчою інформацією. Це обізнаність майбутніх педагогів з теорією і методикою навчання, що представляє систему провідних фахових знань, уявлень, чинників, понять, законів і правил з показниками: знання системи методів і прийомів навчання фахової підготовки; знання змісту, теоретичних засад за напрямом образотворче мистецтво, народна художня творчість; сформованість тезаурусу необхідного обсягу теоретичних знань, які умовно поділені на групи: психолого-педагогічні, фахово-методичні, художньо-педагогічні та світоглядні знання з народної художньої творчості; відображення способів навчання: інструментів отримання і переробки інформації; застосування цих знань на практиці.

До психолого-педагогічних знань відносимо знання вікових та індивідуально-типологічних особливостей учнів 1-4 та 5-7 класів; знання психологічних механізмів впливу народної художньої творчості на розвиток психічних процесів і формування особистості учнів; знання психологічних основ застосування народної художньої творчості у процесі інтелектуального, естетичного, художнього і творчого розвитку учнів.

До групи художньо-педагогічних знань майбутніх учителів належать знання про суть, мету, завдання, роль народної художньої творчості у художньо-педагогічному процесі; знання про доцільність і оптимальні умови використання народного художнього мистецтва для гармонійного розвитку учнів; знання про сучасні тенденції мистецької освіти,

основних напрямів, проблем, вимог державного стандарту середньої загальної освіти за змістовим напрямом "Образотворче мистецтво".

До фахово-методичних належать знання з методики впровадження елементів народного художнього мистецтва на уроках образотворчого мистецтва; знання форм, методів і прийомів використання народної художньої творчості на уроках образотворчого мистецтва в 1-4 та 5-7 класах; з методики використання народного художнього мистецтва у гуртковій, факультативній, виставковій роботі з учнями.

До світоглядних спеціальних з народної художньої творчості відносно знання про місце і роль народного художнього мистецтва у загальній системі мистецтва; знання з теорії народного художнього мистецтва, усвідомлення його сутності, структури, змісту та значення народно-художніх термінів; знання про специфіку народної художньої творчості як засобу навчально-виховної роботи в школі.

Таким чином, теоретичні знання майбутнього вчителя образотворчого мистецтва складають інформаційну основу народної художньої творчості, адже їхнє засвоєння слугує підґрунтям для пізнання й допомагає в оцінюванні педагогічних фактів і явищ. Варто погодитися з висловом А. М. Алексюка про те, що "знання не існують самі по собі: вони завжди є елементом якоїсь діяльності, дій" [1, с. 6].

Наявні знання ще не забезпечують високого рівня когнітивно-змістового компонента фахової підготовки, оскільки у реальному навчальному процесі значна кількість знань засвоюється на формальному рівні, тобто не переводиться в реальні дії, і через це створює основу для самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів. Тому необхідна цілеспрямована і систематизована актуалізація всієї сукупності знань у співвіднесенні з розв'язанням фахових завдань та їх трансформація у способи діяльності [1].

Фахові знання майбутнього вчителя образотворчого мистецтва реалізуються практично через систему вмінь та навичок.

Художньо-творчий компонент передбачає сформованість умінь та навичок, творчого досвіду, особистісних і професійних якостей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що забезпечують їм успішне та ефективне навчання учнів народному художньому мистецтву. Художньо-творчий компонент, пов'язаний із новаторським, творчим самовираженням студентів, синтезом народної художньої творчості, дає можливість студенту оптимально організувати свою творчу діяльність і надалі здійснювати навчання і творчий розвиток особистості.

Студент володіє певними способами роботи: фаховими вміннями, навичками, уміє провести порівняння і може виділити головну думку, спланувати майбутню роботу. В нашому дослідженні дуже

важлива позиція психологів і педагогів, які вважають, що вміння пов'язані з діяльністю в нових умовах. Як писав Б. Ф. Ломов, "для навички як інтегрованої дії характерна стереотипність. Уміння, навпаки, виражається в рішеннях нових задач. Воно припускає хороше орієнтування в нових умовах і виступає не як просте повторення того, що було засвоєно в минулому досвіді, а включає момент творчості" [10].

Наприклад, оволодівши навичками написання окремих елементів розпису, студент реалізує свої творчі здібності, проявляє свої вміння в написанні орнаменту, але необхідно зазначити, що вміння і навички розвиваються в нерозривній єдності. Оволодіння певним обсягом навичок необхідне для формування вмінь. У той же час студент, який володіє вмінням, може легко оволодіти новими навичками. Навички, включені в вміння, мають велику нагоду переходу з одних видів діяльності в інші.

Показниками прояву художньо-творчого компонента творчої діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості є результати роботи – ескізи, завершені вироби, творчі роботи. Найчастіше цей компонент образотворчої діяльності пов'язується з самостійною роботою студентів, яка виконує велику роль у розвитку творчої особистості майбутнього вчителя при осмисленні і засвоєнні нових знань. Самостійна робота студентів розвиває їх творчі здібності, сприяє виробленню практичних навичок і умінь, робить отримані знання свідомими і глибшими, що і визначає творчо-пізнавальну активність.

Показниками означеного критерію визначено: творче самовираження, оригінальність у виконанні роботи, використання народності у створенні виробу, вміння і навички з техніки виконання виробу з народного художнього мистецтва, новаторський підхід у підготовці та проведенні уроків за напрямом народне мистецтво.

Художньо-творчий компонент направлений на систематичне отримання зворотної інформації про хід виконаної роботи. Він найрезультативніше формується в процесі систематичного контролю, але якщо ввести самоконтроль, то розвиток студента в навчанні йтиме інтенсивніше. Художньо-творчий компонент спрямований на виявлення новаторського індивідуально-творчого самовираження особистості.

До художньо-творчого компонента відносимо: вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та добирати засоби народного мистецтва для відображення художнього образу; уміння добирати матеріали за їх властивостями залежно від призначення; володіння технологією обробки різних пластичних матеріалів; уміння створювати закінчену гармонійну форму, композицію за напрямом народна художня творчість, яка втілює образ та створює естетичне враження, насолоду; уміння активізу-

вати творчий пошук щодо вирішення художньо-творчих завдань засобами народної художньої творчості; уміння професійно організовувати культурно-мистецькі заходи, оформлювати виставки та експозиції за напрямом народна художня творчість.

Для з'ясування підготовки стимулюючо-мотиваційного компонента за сенсорно-спонукальним критерієм, когнітивно-змістового за інформаційно-змістовим критерієм, художньо-творчого за художньо-практичним критерієм визначено рівні фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (пізнавально-репродуктивний, організаційно-конструктивний, дослідницько-творчий).

Врахування названих складових дозволяє забезпечити комплексне застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва містить такі дисципліни, як живопис, скульптура, композиція, кольорознавство, історія мистецтв, декоративно-прикладне мистецтво, що включають нові теми за напрямом народна художня творчість, також спецкурс "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва".

Фахова підготовка в процесі вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного і художньо-естетичного циклу передбачається як в аудиторний, так і в позааудиторний час, під час педагогічної практики, науково-дослідної роботи, самостійної роботи із залученням майбутніх фахівців до колективної, індивідуальної роботи, під час проведення екскурсій, майстер-класів.

Розроблена технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ґрунтується на методологічних та методичних засадах загальної й мистецької педагогіки (С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, М. П. Лещенко, О. П. Рудницька) [4; 6; 9; 17]; положеннях психології та педагогіки творчості, які обґрунтовані у працях Л. С. Виготського, С. О. Сисоевої [3; 18]; провідних теоретичних положеннях щодо професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін, що містяться в сучасних педагогічних дослідженнях з проблем мистецької освіти (В. Г. Бутенко, Н. Є. Миропольська, В. Ф. Орлов, О. М. Отич, О. С. Падалка, О. П. Щолокова) [2; 11; 12; 14; 15; 21].

Технологію застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми розглядаємо як єдність принципів, цілей, змісту, форм, методів, засобів, прийомів і способів навчальної та позанавчальної діяльності майбутніх учи-

телів образотворчого мистецтва, комплексне застосування яких забезпечує фахову підготовку засобами народної художньої творчості.

У процесі фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості реалізуються такі принципи:

- цілісності та системності підготовки, що забезпечує органічний взаємозв'язок усіх її компонентів (стимулюючо-мотиваційного, когнітивно-змістового, художньо-творчого);

- єдності теоретичної й практичної підготовки на основі внутрішньо-предметних зв'язків;

- наступності та поетапності у формуванні фахових умінь та навичок засобами народної художньої творчості, що активізує процес фахової підготовки.

Основними формами навчання студентів є: традиційні – колективні (навчальні лекційні заняття), групові (семінарсько-практичні та лабораторно-практичні заняття), індивідуальні (самостійна робота студентів, домашні завдання), спецкурс, педагогічна практика; нетрадиційні – ділові ігри, мікрОВикладання, написання сценарію виховних заходів, проведення майстер-класів, проведення тематичних виставок майбутніми вчителями, зустрічі з педагогами-новаторами, народними майстрами, відвідування і проведення художніх виставок.

Згідно із специфікою мистецької освіти у процесі впровадження технології застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми спиралися на різноманітні методи: вербальні (пояснення, розповідь, бесіда, колективне обговорення, роз'яснення); практичні (виконання вправ-етюдів, творчих робіт, навчальні, ділові ігри, проведення майстер-класів; наочні (використання репродукцій, моделей, макетів, зразків поетапного виконання робіт тощо); проблемно-пошукові (проведення проблемно-тематичних лекцій, організація лекцій-діалогів, диспутів, дискусій); евристичні (відкриття та відтворення різних можливостей виконання завдань з народного мистецтва, генерування власних ідей).

Технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва передбачає реалізацію таких напрямів:

- насичення змісту навчальних дисциплін з елементами народної художньої творчості;

- упровадження інтегрованого спецкурсу "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва" у навчально-виховний процес вищих навчальних педагогічних закладів;

➤ цілеспрямована організація та проведення педагогічної практики, широке залучення студентів до науково-дослідної роботи і позанавчальної діяльності, організація експозиційно-виставкової діяльності, проведення майстер-класів із залученням майстрів народного мистецтва.

Нами виділено три етапи реалізації технології застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: I етап – вербально-емоційний, II етап – інформаційно-змістовий, III етап – діяльнісно-креативний.

Перший – вербально-емоційний етап застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва згідно із розробленою моделлю реалізується через упровадження елементів народної художньої творчості до змісту дисциплін психолого-педагогічного, художньо-естетичного циклів.

Для цього навчальний матеріал виділених курсів був переорієнтований на потреби фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва шляхом включення до їх змісту тем або питань, які розкривали психологічні механізми впливу народної художньої творчості на розвиток учнів ("Вікова психологія", "Психологія мистецтва"), висвітлювали сутність народної художньої творчості та її значення у формуванні естетичного світогляду, виявляли педагогічний потенціал народної художньої творчості та шляхи її використання в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл ("Образотворче мистецтво з методикою викладання", "Живопис", "Скульптура", "Кольорознавство", "Декоративно-прикладне мистецтво").

До змісту дисциплін психолого-педагогічного циклу "Вікова психологія" упроваджується лекція "Психологічні механізми впливу народної художньої творчості на розвиток психічних процесів та формування особистості учнів", до циклу "Психологія мистецтва" пропонується лекція "Психологічні основи застосування народної художньої творчості у процесі розвитку особистості учнів", практичне заняття "Вплив народної художньої творчості на емоційно-почуттєву сферу учнів". Під час викладання лекційного матеріалу з предмета "Вікова психологія" з елементами народної художньої творчості студенти набули знань не лише про типологічні особливості учнів, а й про психологічні механізми впливу народної художньої творчості на розвиток їх психічних процесів. Це, у свою чергу, дозволило майбутнім учителям усвідомити психологічні передумови формування особистості учнів і закріпити переконаність про доцільність навчання школярів народній художній творчості.

Набуття студентами початкового рівня знань, умінь та навичок, необхідних для навчання учнів народному художньому мистецтву, забезпечують дисципліни художньо-естетичного циклу.

На основі цього відбулося впровадження у навчальний процес нових тем: навчальна дисципліна "Живопис" – лекція "Основні етапи історичного розвитку народного живопису", практичне заняття – "Народне малярство в Україні", "Образ козака Мамає"; навчальна дисципліна "Скульптура" – тема "Народна глиняна іграшка"; навчальна дисципліна "Композиція" – практичне "Створення авторської роботи з використанням елементів народної художньої творчості"; навчальна дисципліна "Кольорознавство" – лекція "Символіка кольору в народному мистецтві"; навчальна дисципліна "Історія мистецтв" – лекції "Народна художня творчість", "Українське та зарубіжне народне мистецтво різних епох", "Майстри української народної творчості"; навчальна дисципліна "Декоративно-прикладне мистецтво" – практичне "Народне мистецтво та сучасність".

З метою впровадження елементів народної художньої творчості із пропонуєваних курсів використовуються лекційні, семінарські та лабораторні заняття. У ході лекційних занять, які виконують інформаційно-пізнавальну функцію, матеріал структурується на основі аналізу основних понять "народна художня творчість", "народне мистецтво", "народні промисли", "народне декоративно-прикладне мистецтво". Добираючи до занять матеріал із народної художньої творчості, ми виходили з таких принципів: методична доцільність та оптимальність введення елементів народної художньої творчості; спрямованість народної художньої творчості на підвищення пізнавальної активності, зацікавленості майбутніх учителів образотворчого мистецтва й засвоєння ними певних спеціальних знань і вмінь; стимулювання їхньої потреби у самоосвіті та самовдосконаленні.

У програмних завданнях з "Композиції", "Кольорознавства", "Декоративно-прикладного мистецтва" є низка тем, що спираються на вивчення орнаментики, символіки, кольористими, різноманітних технік декорування, характерних виробам ужиткового мистецтва. Кожна із засвоєних тем є своєрідним кроком до пізнання української мистецької спадщини. Адже мистецтво життєздатне лише тоді, коли воно, як дерево, корінням заглиблюється в минуле, а кроною тягнеться до майбутнього. Збереження традиції полягає у творчому переосмисленні досвіду попередніх поколінь та поєднанні його з власним світовідчуттям.

Завдання "Інтерпретація народних мотивів на основі писанки" та "Писанка за трипільськими мотивами" – саме той ланцюг, який

об'єднує сьогоднішнє з культурною спадщиною українського народу. Мета, поставлена перед студентами, передбачає створення самостійного твору на основі традиційного мотиву та використання в наступному завданні трипільських мотивів.

Нетрадиційними формами навчальної діяльності, які застосовуються на лабораторних і практичних заняттях з дисциплін художньо-естетичного циклу і сприяють формуванню фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості, є ділові ігри (наприклад, за темами "Народний майстер", "Ярмарок народного мистецтва"). У процесі їх проведення студенти вирішують методичну проблему та одночасно практично застосовують набуті знання, уміння, навички.

З метою опанування студентами методики проведення уроків образотворчого мистецтва з елементами народної художньої творчості практичні заняття з дисципліни "Методика образотворчого мистецтва" проводилися у формі мікрОВикладання, метою якого було навчити студентів за короткий проміжок часу продемонструвати фрагмент уроку.

При цьому студенти свідомо включаються в педагогічний процес, у якому сполучаються тренування образотворчих навичок і навчання методики викладання народного художнього мистецтва.

Знання, отримані студентами при вивченні дисциплін психолого-педагогічного й художньо-естетичного циклів, сприяють формуванню нового інтегративного знання, необхідного для успішного навчання народному художньому мистецтву.

Другий – інформаційно-змістовий етап застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва згідно із розробленою технологією реалізується через впровадження інтегрованого спецкурсу "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва" у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів.

Спецкурс має інтегративний характер, оскільки передбачає інтеграцію змісту на міждисциплінарному та внутрішньо-предметному рівнях.

Міждисциплінарна інтеграція зумовлює синтез знань одразу з декількох дисциплін: образотворчого мистецтва, педагогіки, культурології, психології. Об'єднання навчального матеріалу в курсі здійснюється з різних галузей знань. При цьому забезпечується як ефективне засвоєння навчального матеріалу, так і пізнавальний розвиток студентів.

Внутрішньо-предметна інтеграція на основі базової дисципліни образотворчого мистецтва полягає у синтезі загальнохудожніх та спеці-

альних дисциплін. Синтез теоретичних знань та практичних умінь з живопису, скульптури, композиції, кольорознавства, декоративно-ужиткового мистецтва, історії мистецтв є базовою основою для здійснення народної художньо-творчої діяльності, що сприяє розумінню сутності народної художньої творчості, формуванню образної уяви, вмінню реалізувати свій творчий задум.

Спецкурс висуває нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на основі інтегративного зв'язку між різними галузями знань. При цьому акцентується увага на відборі змісту, форм, методів підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, які забезпечують ефективність отримання необхідного обсягу знань, умінь і навичок у навчально-виховному процесі.

Предметом вивчення спецкурсу "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва" є теоретичні основи народного образотворчого мистецтва, методика роботи, підготовка до педагогічної діяльності і відпрацювання навичок роботи в процесі художньо-творчої діяльності.

Метою курсу є підготовка висококваліфікованого педагога, ознайомлення з народним мистецтвом, розвиток художніх здібностей майбутніх учителів, формування смаку на основі глибокого розуміння традиційного народного мистецтва, розвиток творчого мислення майбутніх учителів, підвищення національної самосвідомості, ознайомлення студентів із методикою творчого пошуку, вміння виготовляти власноручно вироби з застосуванням елементів народної художньої творчості.

Основними завданнями, що мають бути вирішені у процесі викладання спецкурсу, є:

- сформувані в майбутніх учителів систему стійких знань про зміст та особливості народної художньої творчості, можливості використання народного мистецтва в процесі викладання образотворчого мистецтва;
- ознайомити з історією розвитку народної художньої творчості;
- ознайомити з різними видами та жанрами народного мистецтва;
- дати поняття про художню-образну мову народного мистецтва;
- ознайомити з технологією виготовлення творів народного мистецтва;
- розвивати художнє мислення, творчу уяву, зорову пам'ять, творчі здібності;
- формувати моральні й естетичні якості, національну свідомість;
- формувати емоційно-естетичне ставлення до творів народного мистецтва, розвивати інтерес і любов до прекрасного;
- виховувати у майбутнього вчителя повагу до української націона-

льної культури;

➤ спрямувати майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного творчого пошуку та самореалізації у художньо-творчій діяльності.

Спецкурс вивчається на II-III курсі перед початком виробничої практики та розкриває актуальні проблеми теорії і практики підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості.

Спецкурс складається з двох модулів. Теоретична частина охоплює лекційні заняття, які сприяють цілеспрямованому впливу на художньо-педагогічний світогляд студентів, поглибленню їх загальної та художньої культури, виробленню навичок самостійного здобування знань для розв'язання художньо-педагогічних і художньо-творчих завдань з народного мистецтва.

На лекційних заняттях студенти опановують певний обсяг знань з основ народного художнього мистецтва про специфічні особливості предмета і змісту народної художньої творчості як інтегративного елемента у загальній структурі художньо-педагогічної діяльності; місце народної художньої творчості у системі шкільного курсу образотворчого мистецтва; педагогічний потенціал народної художньої творчості у навчально-виховному процесі; знання особливостей народної художньої творчості для школярів 1-4 та 5-7 класів; практичне значення народної художньої творчості у позакласній роботі (можливість виготовлення дидактичного та наочного матеріалу, оформлення дитячих виставок); теоретичний аспект народно-художньої творчості (писанка, витинанки, розпис, вироби з бісеру, народна іграшка, вироби з паперу, що є самостійними педагогічними об'єктами). На лекціях, що супроводжуються показом репродукцій творів відомих майстрів, студентських робіт тощо, студенти ознайомлюються з основними положеннями, законами та правилами композиції.

Тематичний план спецкурсу

№ п/п	Навчальні теми	Всього годин	Аудиторні заняття		На сам. справ.
			Лекц.	Прак.	
I.	<i>Модуль I.</i> <i>Народна художня творчість – гармонія буття і мистецтва</i>	36	6	12	18
1.1	Історичний аспект розвитку народної художньої творчості		2		2
1.2	Сутність народної художньої творчості. Класифікація народного мистецтва		2		2
1.3	Український народний розпис		2		2
1.4	Петриківський розпис. Основні прийоми виконання елементів петриківського розпису			2	2
1.5	Декоративний розпис виробів з дерева			2	2
1.6	Живопис на склі.			2	2
1.7	Писанкарство: історія, досвід, техніка та методика виконання			2	2
1.8	Створення авторської композиції «Українська писанка»			2	2
1.9	Розпис тканини в техніці батик			2	2
II.	<i>Модуль II.</i> <i>Художні образи в народному мистецтві</i>	36	6	12	18
2.1	Народні ремесла – гармонія буття і мистецтва.		2		2
2.2	Азбука соломоплетіння			2	2
2.3	Технологія виготовлення витинанки			2	2
2.4	Народна іграшка як явище культури		2		2
2.5	Іграшка з глини. Способи виготовлення керамічних іграшок			2	2
2.6	Регіональні особливості виготовлення ляльки			2	2
2.7	Український сувенір			2	2
2.8	Український народний костюм в моделюванні сучасного одягу		2		2
2.9	Виготовлення виробів з бісеру, прикрас			2	2
Всього		72	12	24	36

Так, спецкурс "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва" з теми "Розпис" представлено як "настінний розпис", "мальованки", "декоративний розпис виробів із дерева" (скринь, мисників, віялок, саней, дерев'яного посуду, іграшок), "петриківський розпис", "батик" (розпис по тка-

нині), китайський, японський розпис (живопис тушшю – техніка "SUMI-E"); іграшка – пташка-свищик, вузликова лялька, лялька-мотанка, іграшки тварин, птахів, фантастичних звірів, виготовлених із глини, дерева, соломи, сиру й тіста, деркач, калатал; писанка – крапанка, скробанки (пкрьобанки), білі писанки (галунки), писанка, крашанка, мальованка, декоративні яйця – аплікація з паперу, ниток, пір'я, зернових (вищеназвані об'єкти досліджувались студентами під час самостійної й наукової роботи).

Практична частина спецкурсу передбачає проведення практичних, самостійних занять, на яких студенти вчаться застосовувати отримані теоретичні знання. Вона спрямована на формування у них умінь і навичок необхідних для успішного навчання учнів народному художньому мистецтву. Практична реалізація поставленого завдання включає в себе збір матеріалу, роботу з літературою, ескізування, пошук композиційного вирішення, грамотне виконання.

Основними формами проведення практичних занять є проблемно-творчі, евристично-проектні та професійно-орієнтовані.

Проблемно-творчі заняття спрямовують студентів на пошук нестандартних художньо-творчих рішень, розширення творчого досвіду нетрадиційного використання пластичних матеріалів. Особливе місце у структурі спецкурсу відведено системі творчих практичних занять. Специфіка такого підходу полягає у забезпеченні умов для самостійної творчої роботи, де передбачається не заучування та повторення матеріалу, а створення за уявою без попереднього ескізування різнопланових об'ємних композицій з елементами народного мистецтва, що загалом впливає на розвиток здібностей студентів до абстрактного, просторового та композиційного мислення, яке виявляється в таких операціях, як порівняння, узагальнення, систематизація, абстрагування, конкретизація.

Метою евристично-проектних занять є активізація творчого пошуку студентів, систематизація та інтеграція їхніх образотворчих та художньо-творчих знань, умінь і навичок. У процесі занять "Народна картина традиція і сучасність", "Велес – покровитель творчості" студенти вчаться самовираженню, уточнюють мистецтвознавчі поняття; формуються знання про евристичні прийоми та методи активізації творчого пошуку (аналогії, евристичного комбінування, асоціативного підходу).

Основний зміст професійно-орієнтованих занять складається з ознайомлення із особливостями художньо-творчої діяльності учнів, набуття методичних художніх умінь у процесі педагогічного керівництва їхньою художньо-творчою діяльністю з народного мистецтва. Змі-

стом таких занять є визначення художньо-творчої тематики шкільних завдань за напрямом народної художньої творчості, розробка інформаційного та ілюстративного матеріалу до уроків образотворчого мистецтва за напрямом народного художнього творчості.

Особливість навчального процесу у вузі полягає в наявності тривалих проміжків часу між повідомленням матеріалу і перевіркою його засвоєння студентами. Це приводить іноді до "згасання" одержаних фахових знань, умінь та навичок і "штормового" їх відновлення в період сесії. Цей недолік неможливо усунути, розраховуючи тільки на свідомість студентів. Потрібна відповідна організація їх самостійної праці.

Тому організоване керівництво самостійною навчальною і творчою діяльністю студентів повинне бути направлене передусім на формування художньо-мистецької і пізнавальної активності. Без цього важко підготувати майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до безперервної освіти, розвинути у нього прагнення до постійного збагачення і оновлення придбаних у вузі знань.

Важливу роль у процесі підготовки студентів до означеної діяльності відіграє їх самостійна робота, яка сприяє оволодінню ними знань, формуванню вмінь щодо підготовки та проведення уроків, позакласних заходів. На самостійне опрацювання студентами виноситься аналіз мистецтвознавчої та наукової літератури, збір інформаційно-ілюстративного матеріалу, написання рефератів, короткі письмові та усні повідомлення, мікровикладання, написання сценарію до виховних заходів, оформлення виставок, проведення ярмарок. Викладач здійснює контроль за їх виконанням.

Керівництво самостійною роботою студентів має свою специфіку, яка багато в чому визначається змістом самої навчальної дисципліни. Тому формування умінь і навичок художньо-мистецької і пізнавальної діяльності повинно здійснюватися на конкретному матеріалі цього або іншого навчального предмета. Самостійна навчальна і творча робота студентів як не регламентована складова частина навчального процесу понад усе схильна до випадкових зовнішніх впливів. Багато в чому її результати залежать від внутрішніх умов (особистих якостей, життєвого досвіду, мотиваційної сфери і т. д.).

Самостійна художньо-мистецька і пізнавальна діяльність студентів припускає передусім наявність у них наступних умінь: застосовувати одержані теоретичні знання при виконанні практичних робіт (нарисів, ескізів, створювати композиції з різних видів народного мистецтва, відпрацьовувати навички роботи з різними художніми матеріалами в різних техніках і т. д.); користуватися довідковою літературою; писати реферати на задану тему, займатись дослідницькою роботою.

Разом із тим виконання самостійних завдань складає основу для розвитку фантазії, творчої уяви, творчого мислення, прояву індивідуальних здібностей, формування навичок художньо-творчого педагогічного самовираження.

Гармонійне поєднання теоретичної й практичної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості передбачає оволодіння студентами такими вміннями, як: добирати матеріал з народної художньої творчості для застосування його у своїй професійній художньо-педагогічній діяльності; творчо підходити до вибору форм і методів викладання у процесі художньо-творчої діяльності, адекватно до її змісту та завдань; розробляти навчально-виховні заходи на основі використання народної художньої творчості; формувати позитивне ставлення до народної художньої творчості; викликати інтерес до використання народного художнього мистецтва на уроках образотворчого мистецтва і в позаурочний час.

Форма контролю – підсумкова модульна робота, що складається з 2 типів завдань, які відрізняються складністю: теоретичні завдання, практичні (творчі) завдання. За допомогою теоретичного завдання перевіряється стандартне застосування навчального програмового матеріалу, вміння користуватись професійними термінами. Практичне завдання передбачає застосування навчального програмного матеріалу у змінених і ускладнених ситуаціях. На цьому рівні студент повинен за планом виконати практичне завдання і зробити обґрунтовані висновки. Завдання вважається виконаним правильно, якщо у бланку записана повна відповідь.

Спецкурс "Народно-художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва" пропонується студентам вищих педагогічних закладів зі спеціальностей: "Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво" (7.010103), "Креслення, образотворче мистецтво і художня праця" (03.06.00), "Початкове навчання. Образотворче мистецтво і художня праця" (7.010102), що здійснюють керівництво художньо-конструкторською діяльністю учнів основної школи. Разом із тим означений спецкурс можна адаптувати для студентів інших спеціальностей: "Педагогіка і методика початкового навчання та образотворчого мистецтва" (03.08.00), "Дошкільна педагогіка" (00.03.08) тощо.

У процесі викладання спецкурсу викладач може адаптувати наведену структуру відповідно до конкретних потреб практичної діяльності: об'єднувати, диференціювати матеріал окремих завдань, чергувати лекційні, практичні заняття, на свій розсуд обирати форми контролю, змінювати змістове наповнення практичних самостійних за-

вдань, не порушуючи логіку у викладанні навчального матеріалу.

Розглянемо третій діяльнісно-креативний етап – педагогічна практика, позанавчальна діяльність, науково-дослідна робота та проведення майстер класів.

Педагогічна практика у вищому педагогічному навчальному закладі є об'єднуючою ланкою між теоретичним навчанням студентів і змістом їхньої практичної діяльності у школі. Вона забезпечує реальну основу для творчої реалізації набутого студентами художньо-педагогічного досвіду. Саме у процесі педагогічної практики відбувається професійне становлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, його самоосвіта, здійснюється перевірка рівня фахової підготовки.

У процесі педагогічної практики студенти знайомляться з особливостями використання народної художньої творчості у школі та аналізують ефективність її застосування у навчально-виховному процесі, відвідують уроки та позакласні заняття, проводять порівняльний аналіз традиційних уроків з образотворчого мистецтва та уроків з використанням елементів народної художньої творчості; досліджують рівень загального й художньо-творчого розвитку учнів і їх готовності до навчання, застосовуючи різноманітні методи (спостереження, опитування усне й письмове, анкетування, бесіди, інтерв'ювання тощо).

Під час навчальної педагогічної практики студенти беруть участь в організації навчального процесу з використанням елементів народної художньої творчості; проводять пробні та контрольні уроки з образотворчого мистецтва з елементами народної художньої творчості; допомагають учителю образотворчого мистецтва виготовляти дидактичний, наочний та ілюстративний матеріал для учнів; проводити виховні мистецькі заходи, присвячені питанням народного художнього мистецтва, організовувати відвідування художніх виставок.

Переддипломна практика є завершальним етапом фахової підготовки студентів у вищому навчальному закладі й характеризується логічним завершенням процесу фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Вона характеризується високим ступенем самосвідомості і відповідальності студентів, розширенням обсягу і складності змісту роботи.

Аналіз та узагальнення результатів педпрактики розглядаються на підсумковій конференції. Формами підсумкового контролю є письмовий та усний аналіз студентами взаємовідвідування уроків та позакласних заходів; захист авторських розробок, проектів оформлення дитячих художніх виставок і сценаріїв їх проведення; звітна виставка кращих матеріалів педпрактики (щоденники, наочні матеріали, стінні

газети, учнівські роботи, альбоми передового педагогічного досвіду вчителів тощо).

Технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості зумовлює широке залучення студентів до позанавчальної діяльності, яка в свою чергу охоплює науково-дослідну роботу.

Метою позанавчальної діяльності є розширення знань, закріплення умінь і навичок студентів, необхідних для проведення навчально-виховної роботи у загальноосвітній школі засобами народної художньої творчості. Така форма підготовки надає можливість студентам займатися діяльністю, яка їм цікава і відповідає їхній творчій індивідуальності, нахилам й інтересам.

Освітня практика вже нагромадила позитивний досвід в організації різних форм позанавчальної роботи, спрямованих на залучення студентів до скарбів народного мистецтва. Кращі педагогічні колективи широко використовують різні форми роботи, що за останні роки набули масового поширення, а саме: малі академії народних мистецтв, гуртки та клуби, фольклорні ансамблі тощо. Міністерство освіти і науки України спільно з органами культури, Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді та іншими організаціями проводять зльоти юних етнографів, фольклорні фестивалі, музичні регіональні свята тощо, що значною мірою допомагає студентам опанувати народне художнє мистецтво рідного краю. Особливе місце в цьому ряду посідають музеї народного мистецтва, народної творчості, проведення майстер-класів із залученням майстрів народної творчості. Залучення студентів до колекціонування, збереження і вивчення пам'яток народної культури в межах музею під час проведення майстер-класів дає можливість уникнути монотонності й одноманітності традиційних форм і методів виховної роботи в позааудиторний час. У процесі діяльності в студентів пробуджується інтерес до пізнання цінностей буття і творчого пошуку, вони набувають певного соціального досвіду.

Науково-дослідна робота передбачає залучення студентів до різноманітних форм групової роботи: науково-проблемних груп, семінарів, круглих столів, диспутів, прес-конференцій, відвідування мистецьких заходів, обговорення наукових повідомлень студентів. У результаті науково-дослідної роботи студенти використовують елементи народної художньої творчості у художньо-педагогічній діяльності; удосконалюють свої навички самостійного дослідження проблеми.

Пошукова, дослідницька робота зберігає для майбутніх поколінь цінні зразки народної художньої творчості, створені працею і талан-

том багатьох поколінь. Майбутні вчителі вивчають різні жанри фольклору, особливості сучасного українського побуту, знайомляться з працею майстрів народних промислів, збирають експонати для музею. Завдяки зусиллям пошуковців, колекція постійно поповнюється, нині її фонд становить понад 100 оригінальних експонатів: рушників, чоловічих і жіночих сорочок, корсеток, гончарного посуду; можна побачити набір знарядь праці. Інтер'єр музею-світлиці поповнюється й студентськими виробами, виготовленими на практичних заняттях. Тут є зразки декоративних розписів, і вишиванки, і народні іграшки, витинанки тощо. Роботи неодноразово експонувалися на районних і міських виставках.

Студенти також знайомляться з народними майстрами, з їх виробами, вивчають прийоми роботи вишивальниць, килимарниць, майстрів різьблення по дереву, гончарів. Входять також у традицію щорічні свята зустрічі весни, часті вечорниці. На основі зібраного створено альбом "Скарби мудрості рідного краю", оформлено папки "Українські вечорниці", "Наші обереги", "Над вертепом зірка ясна", "Весна-красна".

Теоретичне ознайомлення з описом народної художньої творчості варто доповнити проведенням майстер-класів, спілкуванням з фахівцями, що володіють цими прийомами, залученням народних майстрів до навчання студентів народному мистецтву. Як показує досвід педагогічних вузів, більш-менш регулярні контакти з народними майстрами допомагають майбутнім учителям повністю використовувати в роботі їх поради, а студентам наочно слідкувати за етапами роботи і, звичайно, духовно збагачуватись. У реальних контактах з майстрами краще розкривається професійна тонкість того або іншого виду традиційного народного мистецтва. На нашу думку, процес ознайомлення студентів з народною художньою творчістю найбільш ефективний, коли викладання основ художнього мистецтва здійснюється фахівцями: народними майстрами, науковими співробітниками музеїв, працівниками сучасних художніх підприємств, промислів.

Для глибшого розуміння народного мистецтва недостатньо оволодіти одні технічні і художні прийоми. Ми розділяємо думку Т. Я. Шпикалова, "що кожна річ, кожний елемент орнаменту є не просто відпрацьовані поколіннями майстрів форми і мотиви, вони натхненні, опоетизовані в свідомості народу, одержали від нього ласкаві, неповторні і точно передаючі зоровий образ назви. Будь-який виріб, його форма і оздоблювальний орнамент не тільки виразники певного різновиду народної художньої творчості, вони тисячами ниток пов'язані з місцевими традиціями, цілісною художньою системою національної культури" [21, с. 33-78]. Народна художня творчість характеризується своїм неповторним колоритом, формою, вишуканістю. Осягнути цю

красу у всій її повноті, набути майстерності, глибоко проникнути в народну художню творчість можна тільки працюючи серед майстрів народного мистецтва. Тоді просте знання прийомів переросте в міцні фахові вміння, навички, сама робота стане більш натхненною, знайде творчий характер.

Цей етап передбачає створення творчої атмосфери при проведенні різних видів занять із студентами. Цьому сприяють постійні конкурси і виставки кращих студентських робіт. Вони можуть стимулювати майбутніх учителів образотворчого мистецтва до подальшої творчої діяльності. На сприйняття творів народної художньої творчості, їх естетичне розуміння орієнтує пропонувана модель фахової підготовки вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості в аудиторний та позааудиторний час.

Розроблена технологія застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва зумовлює не тільки набуття майбутніми вчителями майстерності, а стає мотивом удосконалення їх фахової підготовки засобами народної художньої творчості, породжує нові інтереси та потребу використовувати народне мистецтво у фаховій підготовці.

Література

1. Алексюк А. М. Навчальна програма курсу загальної педагогіки / Анатолій Миколайович Алексюк. - К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 1999. - 12 с.
2. Бутенко В. Г. Шляхи удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі / В. Г. Бутенко // Педагогічні науки. Вип. XXX. - Херсон, 2002. - С. 11-16.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М. : ВЛАДОС, 1996. - 238 с.
4. Гончаренко С. У. Методика як наука / С. У. Гончаренко. - К. : Хмельницький, 2000 - 106 с.
5. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / [под ред. С. Я. Батышева]. - М., АПО. - 1999. - Т. 2. - 440 с., ил. - С. 78.
6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник / [Зязюн І. А., Тарасевич М. М., Крамущенко Я. В., Кривонос І. Ф., Санешенко О. Г., Семиченко В. А.]. - К. : Вища школа, 1997. - 349 с.
7. Ивахнова Л. А. Рисунок как учебный предмет в совершенствовании дидактической подготовки будущих учителей изобразительного искусства / Проблемы формирования профессионально-педагогического мастерства у будущих учителей изобразительного искусства / Л. А. Ивахнова. - Алма-Ата, 1983, - С. 53-57.
8. Кузьмина Н. В. Понятие "педагогическая система" и критерии системного педагогического исследования / Кузьмина Н. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. - 210 с.
9. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання - [2-е вид., доп.] / Лещенко М. П. - К., 1996. - 192 с.
10. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. - М., 1984. - 368 с.
11. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури уч-

нів: теорія і практика / Миропольська Н. Є. - К. : Парламентське видавництво, 2002. - 204 с.

12. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна. - К. : Наукова думка, 2003. - 262 с.
13. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.]; за ред. О. М. Пехоти. - К. : Вид. АСК, 2003. - 255 с.
14. Отич О. М. Мистецька освіта як складова система неперервної професійної освіти / Отич О. // Професійна освіта: педагогіка і психологія / [за ред. І. Зязюна, Н. Нічкало, Т. Левицького, Ю. Вільш]. - Ченстохова - К., 2003. - С. 170.
15. Падалка О. С. Педагогічні технології. Навчальний посібник / О. С. Падалка. - Київ: Енциклопедія, 1995. - 252 с.
16. Пехота О. М. Індивідуальність учителя і освітні технології // Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. - К. : Вид-во АСК, 2004. - С. 238-252.
17. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О. П. Рудницька. - Тернопіль : Навчальна книга. - Богдан, 2005. - 360 с.
18. Сисюєва С. О. Педагогічні технології: проблеми, пошуки, перспективи впровадження / Сисюєва С. О. // Педагогіка і психологія професійної освіти. - 2002. - № 6. - С. 15-27.
19. Сластенин В. А. Современные подходы к подготовке учителя / В. А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. - 2000. - № 1. - С. 44-51.
20. Шликалова Т. Я. Народное искусство на уроках декоративного рисования / Шликалова Т. Я. - М. : Просвещение, 1989. - 192 с.
21. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя : [монографія] / Щолокова О. П. - К. : Екс Об, 1996 - 172 с.